

GRÂUL – MATERIE HRĂNITOARE ȘI ELEMENT RITUAL CU VALENȚE SIMBOLICE ÎN PRACTICILE DIN OLTENIA♦

Loredana-Maria ILIN-GROZOIU*

Abstract: In the Oltenian ethnographic space, the ritual element that concentrates a well-defined symbolism is the wheat. Particularized and identified through an exceptional cultural background, the wheat gathers a multitude of symbols and values, meant to harmonize all the existential sides, in this way preparing, auspiciously, the entering into a new order. At the level of the collective thinking, the wheat gains symbolic values, being always present in performing the ritual and ceremonial sequences, during the various holidays or the customs that belong to our lives. Its rather prosperous ritology, recommend it as a symbol of the rebirth, renovation and also fertility.

Keywords: Oltenia, wheat, mythical-magical virtues, ritual ceremonies.

Resumé: Dans l'espace ethnographique oltenien, le blé est l'élément rituel caractérisé par un symbolisme fort défini. Particularisé et identifié par un background culturel d'exception, le blé inclue une richesse des symboles et des valeurs qui contribuent à harmoniser toutes les domaines existentielles, afin de mieux préparer l'entrée dans un nouvel ordre. Au niveau de la mentalité collective, le blé acquière des valeurs symboliques – il ne manque jamais dans les rituels et les cérémonies performées a l'occasion des fêtes de l'année ou à l'occasion des coutumes spécifique pour les cycles de la vie. La richesse rituelle du blé fait de lui un symbole de la renaissance, du renouvellement, et aussi de la fertilité.

Mots-clés: Oltenie, blé, vertus mythico-magiques, pratiques rituelles.

La nivelul mentalului popular, elementele rituale sunt particularizate printr-un anumit simbolism. Între aceste elemente, colectivitatea instituie și coordonează o serie de relații aflate într-o permanentă interdependență care, odată cu trecerea

♦ Articolul de față face parte din proiectul de cercetare „Credințe creștine și practici rituale în spiritualitatea oltenească”, inclus în programul de cercetare al Institutului de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu Ploșor”, Craiova: *Biserică și societate în sud-vestul României (sec. XVI–XX)*.

* CS III dr. Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S.Nicolăescu-Ploșor”, Craiova. E-mail: lorelayy2007@yahoo.com.

timpului, se constituie într-un sistem simbolic¹. Acesta poate oferi o imagine clară și profundă cu privire la modalitatea în care membrii unei colectivități acordă o valoare, în cazul de față simbolică, modului de viață și experiențelor trăite și dobândite pe parcursul derulării timpului.

Cu ajutorul simbolurilor, redescoperim trecutul și devenim reali prin participare. Subscriind teoriei lui Mircea Eliade, putem afirma că, prin intermediul simbolurilor vom repeta un arhetip, iar prin această repetare, vom „dobândi”, de fapt, prezentul:

Un obiect sau o acțiune dobândesc o valoare și devin în același timp reale numai pentru că participă într-un fel sau altul la o realitate care le transcende /.../ semnificația, valoarea lor nu se leagă de un dat fizic brut, ci de calitatea lor de a reproduce un act primordial, de a repeta un model mitic².

Prezența grâului în numeroase rituri, ritualuri și practici ceremoniale dezvăluie valențele simbolice ale acestuia, nelipsit, de altfel, nici din creația folclorică, unde ocupă o poziție privilegiată. Plantă cerealiară cu veche tradiție la români, cu valori nutritive deosebite, acest element ritual se caracterizează și se particularizează printr-o carieră culturală cu totul deosebită.

Vechimea și rolul grâului în agricultura românească, obiceiurile și credințele referitoare la cultivarea acestuia, întrebuințarea spicului de grâu și a uneltelor agricole în ornamentica populară, tematica predominant agrară a unor reprezentative creații folclorice, dar și ipostaza lui de ofrandă rituală, ori „pâinea noastră cea spre ființă” care se prepară din grâu, iată numai câteva argumente care ne îndreptățesc să vorbim despre o „civilizație a grâului” în spațiul românesc. Acest efigiu vegetal se alătură acelor elemente rituale ale culturii materiale și spirituale care înglobează o gamă diversificată de semnificații, dar se și particularizează printr-o simbolică cu totul deosebită, astfel încât aproape nu există obicei (cu precădere cele atașate ciclului calendaristic) în derularea căruia să nu-i fie remarcată prezența.

În spațiul cultural românesc există un cult străvechi al grâului, cu rădăcini adânci în preistorie:

Oamenii din neolitic credeau în puterea pământului dătător de hrană și de viață. Pământul este mama viețuitoarelor și trebuie socotit ca o femeie din sânul căreia se naște tot ce e viu. Religia lor consta deci în adorarea pământului sub chipul unei femei fecunde și oamenii îi purtau icoana, un idol mititel de os sau de pământ legat la gât, spre a-i feri de tot

¹ Despre limbajul și funcțiile simbolului, rolul și sensul acestuia, despre relația simbol-simbolism, a se vedea: Ivan Evseev, *Cuvânt-simbol-mit*, Timișoara, Editura Facla, 1983; Mircea Eliade, *Imagini și simboluri*, București, Editura Humanitas, 1994; Aurel Codoban, *Sacru și ontofanie. Pentru o nouă filosofie a religiilor*, Iași, Editura Polirom, 1998; Gilbert Durand, *Figuri mitice și chipuri ale operei* (trad. Irina Bădescu), București, Editura Nemira, 1998; Paul Ricoeur, *Despre interpretare. Eseu asupra lui Freud* (trad. Magdalena Popescu și Valentin Protopopescu), București, Editura Trei, 1998; Vasile Avram, *Creștinismul cosmic – o paradigmă pierdută? Mit și ortodoxie în tradiția românească*, Sibiu, Editura Saeculum, 1999; Delia Suiogian, *Simbolica riturilor de trecere*, București, Editura Paideia, 2006.

² Mircea Eliade, *Mitul eternei reînnoțiri* (trad. Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu), București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2011, p. 12.

răul. Cultul femeii fecunde reprezenta cultul pământului și nu, cum s-a crezut, oglindirea orânduiri matriarhatului în gințile neolitice³.

Izvoarele antice dezvăluie cultivarea grâului de către traci, în general, respectiv de către geto-dacii de la nordul Dunării. Astfel, Herodot⁴ și Strabon⁵ menționează faptul că tracii de la nordul Dunării seamănau grâul pe care îl utilizau în alimentație, iar Ovidiu⁶ precizează că geto-dacii cultivau pământul chiar și în vremurile cele mai tulburi.

O serie de mărturii scrise consemnează exportarea grâului geto-dac în Grecia. Iată ce nota, în acest sens, Pliniu cel Bătrân:

Grecia a apreciat și grâul din Pont care n-a ajuns însă până în Italia (...). Grâul se deosebește și în privința paiului, căci e de calitate mai bună cu cât acest este mai greu. Grâul din Tracia este îmbrăcat în mai multe cămăși din pricina frigurilor mari din acel ținut. Din această cauză, și fiindcă ogoarele sunt acoperite cu zăpadă, a fost creat grâul de trei luni, numit astfel pentru că, după aproape trei luni de la semănat, este cules odată cu grâul din restul lumii⁷.

Și Polibiu precizează faptul că negustorii greci importau, prin intermediul cetăților grecești din Pontul Stâng, grânele din regiunea Dunării de Jos⁸.

Mărturii despre rolul însemnat pe care îl avea cultivarea grâului în economia geto-dacilor sunt uneltele agricole de fier și însemnatele cantități de semințe carbonizate de cereale sau leguminoase, descoperite în așezările acestora⁹. Și în perioada stăpânirii romane, bogăția holdelor de grâu este dezvăluită de uneltele agricole de tradiție dacică, alături de cele de proveniență romană, de ustensilele și instalațiile de măcinat și copt, nelipsite din orice așezare.

În secolele următoare, izvoarele scrise și vestigiile civilizației materiale atestă cultivarea grâului de către locuitorii de la nord de Dunăre. Astfel, într-o cronică bizantină, care prezintă lupta dintre oștile lui Sviatoslav și cele bizantine, din anul 971, se consemnează și prezența „semănăturilor de grâu, mei, fân și altele în regiunile de pe malul stâng al Dunării, din apropierea Silistrei de astăzi”¹⁰.

O serie de documente și însemnări ale unor călători străini vorbesc despre cultivarea grâului și în Evul Mediu, Țările Române fiind un adevărat grânar pentru statele vecine și Poarta Otomană. Drept dovadă, iată ce nota, în anul 1598, prelatul

³ P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești: problemele istoriografiei române*, București, Editura Minerva, 2000, p. 42.

⁴ Herodot, *Istorie*, IV, p. 17.

⁵ Strabon, *Geografia*, III, 4, 17.

⁶ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 37.

⁷ Pliniu, *Istoria naturală*, XVIII, 7 (12), 63 și 69.

⁸ Polibiu, *Istorie*, IV, 38, 5.

⁹ Gheorghe Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. I, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1985, p. 16.

¹⁰ Ștefan Olteanu, *Aspecte ale dezvoltării agriculturii pe teritoriul Moldovei și Țării Românești în sec. X–XIV*, în: „Terra nostra”, vol. II, 1971, p. 33.

catolic Filippo Pigafetta: „Într-adevăr, cele trei provincii Transilvania, Muntenia și Moldova sunt trei cămări mari, îmbelșugate și nesecate din care se aduc alimente la Constantinopol, grâne de orice fel...”¹¹. În același sens, merită menționată și relatarea negustorului italian Bartolomeo Locadello, din anul 1641:

Bogăția Țării Românești stă în marele belșug de grâu, din care se oprește cantitatea necesară pentru nevoile țării și se mai trimite acum de ajuns și în țările vecine, iar ceea ce prisosește este cumpărat de negustorii turci și greci și este dus pe Dunăre – în Marea Neagră – până la Constantinopol¹².

Vom porni analiza noastră de la afirmația Deliei Suiogan, potrivit căreia: „Germenele de grâu reprezintă atât omul, cât și Cosmosul, ambele se seamănă, cresc, se coc și apoi se recoltează, fiind vorba despre naștere, viață și moarte, cele trei vârste specifice omului, dar și Naturii”¹³. Astfel, evoluția seminței în rod, ca și trecerea omului, nu înseamnă a merge spre moarte, ci a renaște, a deveni. Este vorba despre acea devenire care presupune, negreșit, repetate confruntări cu limita, dar această cale e singura care ne conduce către o stare superioară, anulând limita și făcându-ne părtași la eternitate.

Cercetarea de teren¹⁴, întreprinsă în câteva așezări din Oltenia, constituie dovezi „grăitoare” ale prezenței grâului într-o serie de practici rituale și ceremoniale, care îi descoperă funcțiile mitice, apotropaice, fertilizatoare și funerare. Prin urmare, cele constatate ne-au întărit convingerea că, prezentul demers, valorificând, în egală măsură, rezultatele anterioare, oferă un plus de informație și contribuie la cunoașterea identității noastre culturale. În ideea de a ne apropia de simbolismul grâului, performat în cazul obiceiurilor cu caracter agrar din arealul oltenesc, în continuare vom trece în revistă câteva exemple reprezentative din varietatea practicilor în care apare implicat.

Riturile agrare atestă concepția de viață a unei populații de agricultori, în care tradiția, îndeplinirea practicilor și gesturilor transmise și moștenite odată cu scurgerea timpului, contribuie la cea mai bună desfășurare a vieții și activității comunității. Toate ocupațiile tradiționale și-au adaptat o serie întreagă de obiceiuri, deoarece, în mentalitatea arhaică, șansele de reușită ale omului depindeau, în mare măsură, de felul în care reușea să îmbuneze, să-și facă favorabile forțele supranaturale. Numai că nu toate îndeletnicirile au generat sau au conservat același număr de rituri și obiceiuri, după cum nici amploarea și nici complexitatea lor nu a fost aceeași. Prin urmare, în agricultură sunt întâlnite o serie de practici rituale, care marchează diferite faze ale culturilor.

¹¹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. al III-lea (volum îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu), București, Editura Științifică, 1971, p. 560.

¹² *Călători ...* vol. V, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1973, p. 34.

¹³ Delia Suiogan, *op. cit.*, p. 179.

¹⁴ Anchetele de teren au fost efectuate de către Loredana-Maria Ilin-Grozoiu, în anul 2013, în câteva sate și comune care alcătuiesc un nucleu arhaic al Olteniei: Optași, Vineți, Spineni, Cioroiu (jud. Olt); Braniștea, Goanța, Punghina, Vânători (Mehedinți); Bulzești, Prejoiu, Stoicești (Dolj).

Capacitatea grâului de a asigura intrarea cu bine într-un nou segment temporal, ce se dorește a sta sub semnul înnoirii și al eficienței, este subliniată de unele practici performante, mai ales de *Anul Nou*. Contextul este prielnic promovării unor elemente rituale, toate cu semantică deosebită, validate ca atare de codul magic și religios. Dintre aceste elemente, grâul apare puternic atașat ciclului solstițial de iarnă, segment temporal de excepție, marcat de regresivitate, dar și de schimbare, prin instaurarea unei noi ordini, când, printr-o suită de practici rituale și reprezentări ce amintesc de vechi sărbători sau de reprezentări precreștine, sunt activate virtuțile magice ale acestuia.

În ajunul Anului Nou, pe o arie destul de răspândită a Olteniei se practică un străvechi obicei agrar, numit *Plugușorul*. Acest ritual constituie încă o dovadă a faptului că ocupația de bază a fost agricultura, din practicarea căreia, locuitorii și-au asigurat existența și au dobândit cunoștințe referitoare la materia vegetală și la întrepătrunderea acesteia cu mediul înconjurător.

Agenții rituali sunt flăcăii, pe alocuri tineri căsătoriți, care merg din casă în casă să ureze cu Plugușorul. Urarea, menită să aducă sănătate și belșug, prin cântece sau versuri, este însoțită și de o prezentare dramatică a muncilor agricole, al cărei element cheie este plugul. În trecut, acesta era un plug adevărat, împodobit cu crenguțe verzi și cu panglici, la care erau înjugați doi sau patru boi, de asemenea împodobiți cu panglici colorate, flori, căpăstre din piele, uneori având coarnele vopsite și însemnați cu roșu în frunte. În zilele noastre, este utilizat plugul în miniatură, din lemn, îmbrăcat în coli vopsite, împodobit cu ciucuri, purtat pe brațe de către cel care urează și un plug simbolic, format dintr-un băț cu două crăci, care reprezintă coarnele plugului. Copiii urează numai cu plugurile în miniatură. Pe lângă plug, ceata poartă bice din care se pocnește, clopote de vite și tălângi. Sunt prezenți și instrumentiștii populari, care cântă din fluiere, cimpoi, vioară sau cobze:

În ajun de Anul Nou așteptăm colindătorii cu bucurie în suflet. Nu mai e ca pe vremuri. Atunci veneau cu plugul adevărat cu boi și parcă sărbătoarea era alta. Chiar arau prima brazdă și aruncau cu tot felul de sămânțaiuri, urându-ne un an bogat, îmbelșugat. Aratul primei brazde cu plugul, în curte sau la poartă, însemna că munca la câmp putea să înceapă. Acum, de obicei cei care vin sunt copiii. Au la ei pluguri făcute, sună din clopote, pocnesc din bice, cântă din fluiere. La final le dăm și noi ce avem: mere, nuci, covrigi, dar și bani¹⁵.

Pe parcursul desfășurării ceremonialului, urătorii ară cu plugul o brazdă în curtea sau la poarta gospodarului și aruncă semințe de grâu, ovăz sau floarea-soarelui, care preînchipuie renașterea, nemurirea, participarea la ordinea cosmică. Formula verbală indică scopul acțiunii:

Din satul nostru am plecat
Să venim la dumneavoastră la semănat,
Semănați băieți până-i lumină
Grâu frumos, fără neghină¹⁶.

¹⁵ Inf. Floarea Tănase, 78 de ani, Optași, jud. Olt, 2013.

¹⁶ *Ibidem*.

În formele vechi ale ritualului, această brazdă se trăgea în jurul casei, ogorului și al satului, ceea ce simbolizează o separare a sacrului de profan, urmărindu-se „refacerea stării de echilibru prin intermediul unei călătorii în spirală, în încercarea de reînchidere a cercurilor concentrice”¹⁷. Ritul primei brazde semnifică începutul Anului Nou, debutul muncilor agricole, fiind vorba, totodată, și despre un rit de întemeiere: „Tragerea unei asemenea brazde constituia un act magic de înstăpânire asupra teritoriului și de cosmicizare (culturalizare) a spațiului, dar și un brâu ocrotitor împotriva invaziei forțelor haosului”¹⁸. Gestul dezvăluie și ideea procreării, căci „plugul – și sapa – simbolizează, ca majoritatea uneltelor cu tăiș, acțiunea principiului masculin asupra materiei pasive, deci feminine”¹⁹. Spargerea crustei pământului este un rit de unire pe verticală, a adâncului cu înaltul, a întunericii cu lumina. În fond, este vorba despre o renaștere, care reactualizează un act originar, mitic.

Grija pentru viitorul roadelor și asigurarea sporului se manifestă din timp, de la începutul lunii februarie. Astfel, ziua de Sf. Trifon²⁰ este consacrată demersurilor magice, menite să protejeze „grâul de lăcuste, de tăciune”, dar și viile, livezile, animalele și „sămințaiurile de orice gen”²¹. În această zi, credincioșii participă la slujba religioasă săvârșită de către reprezentantul bisericii, care-l cheamă în ajutor pe Dumnezeu, prin mijlocirea Sf. Trifon, pentru a feri holdele de grâu, viile și grădinile de dăunători. La sfârșitul slujbei, preotul binecuvintează soiurile de semințe aduse, pentru ca, puse în pământ, să aibă un rod bogat:

Vă blestem pe voi, fiarele cele de multe feluri, viermii, omizile, gândacii, lăcustele, șoarecii, cârțițele și puricii și tot felul de muște, molii și furnici, viespi și urechelnițe și tot felul de jigăanii ce se târăsc pe pământ și păsări ce zboară, care aduc stricăciuni și pagubă holdelor, viilor, pomilor și grădinilor (...). Să nu stricați nici holda, nici via, nici grădina, nici orice pom roditor și neroditor; nici frunza legumelor să nu stricați din cuprinsul și locul robului lui Dumnezeu (N). Iar de nu mă veți asculta pe mine și veți călca blestemul cu care v-am blestemat, nu vă voi pedepsi eu smeritul și nevrednicul Trifon, ci Dumnezeuul lui Avraam și al lui Isaac și al lui Iacov, Care va veni să judece vii și morții (...)”²².

¹⁷ Delia Suiogan, *Obiceiurile – modalități de actualizare a modelului socio-cultural*, în: „Memoria etnologică”, nr. 16, iulie–decembrie, 2005, p. 1588.

¹⁸ Ivan Evseev, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1999, p. 67.

¹⁹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. III, București, Editura Artemis, 1995, p. 111.

²⁰ Cu privire la sărbătoarea Sf. Trifon vezi Loredana-Maria Ilin-Grozoiu, Florin Nacu, *Tradiții ale Trifonului în Oltenia*, în: „Arhivele Olteniei”, Serie nouă, nr. 26/2012, Craiova, Editura Academiei Române, pp. 379–390.

²¹ Inf. Maria Rădulescu, 65 de ani, Bălcești, jud. Vâlcea, 2013.

²² *Moliftelnic*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2006, pp. 428–431.

Cu siguranță că atributul de ocrotitor al vegetalului de care se bucură Sf. Trifon, vine pe filiera Sfintei Tradiții, creștinii contemporani cu el și imediat după aceea constatând faptul că, în numele acestui Sfânt, roadele pământului se înmulțesc și sunt ferite prin rugăciunile mijlocitoare. Tradiția spune că într-o primăvară, semănăturile locuitorilor din Campsada erau puse în pericol de o mulțime de lăcuste. Trifon s-a rugat lui Dumnezeu să scape ogoarele de pierderea lor, lucru care s-a și întâmplat. De atunci și până astăzi, Sfântul Trifon este cinstit ca ocrotitorul țarinilor și al grădinilor oamenilor.

Tot referitor la ritologia grâului, trebuie trecută în revistă și secvența aratului și semănatului, unde întâlnim o serie de obiceiuri și practici ritualico-magice, fiind vorba tocmai despre actul generator care este necesar să se desfășoare în condiții de curățire, de purificare. Dintre acestea, le vom nota pe cele reprezentative pentru zona etnografică Oltenia.

În vederea obținerii unei recolte bogate, bărbatul care semăna trebuia să poarte veșminte albe, „simbol al castității lucrătoare”²³, curate, și să aibă capul descoperit: „Noi, femeile, nu aveam voie să semănăm. Nici nu eram lăsate să trecem pe dinaintea boilor înjugați când plecam la arat. Acum nu mai este așa. Toate s-au schimbat. Seamăna cine poate: bărbați, femei, chiar și copii, ne ajută”²⁴.

Un alt ritual, menit a asigura abundența, se referă la stropitul animalelor cu apă sfințită și afumatul cu tămâie: „Femeia are în mână blidul cu apă sfințită și busuiocul cu care stropește plugul și animalele de trei ori, ca să ne meargă bine, să fim feriți de cele rele, să avem un an bogat, să se facă ce punem în pământ”²⁵. La Braniștea, jud. Mehedinți, „ungem coarnele boilor cu usturoi, ca să fie sănătoși tot anul, iar la ieșirea din ogradă, acestea trec peste un lanț, ca să fie tari ca fierul”²⁶.

Credința în virtuțile apotropaice ale usturoiului înscrie spațiul românesc într-o arie vastă, cuprinzând bazinul mediteranean, cu difuziuni până în India, dar și în zona central-europeană, unde se manifestă extrem de vivace, cu rădăcini în antichitatea clasică, ale cărei urme pot fi regăsite în folclorul grecesc contemporan, precum și în alte zone cultural europene²⁷.

Perioada care urmează aratului și semănatului, până la recoltare, este marcată de o serie de practici rituale, menite să protejeze holdele de forțele malefice, deosebit de agresive în anumite momente atașate ciclului calendaristic. Dintre acestea, putem menționa aprinderea focurilor rituale, fertilizatoare și purificatoare, în zorii zilei de 9 Martie (*Mucenicii*), la culturile de grâu ce ar putea fi afectate de condițiile meteorologice sau de forțele obscure. Focul se alătură acelor elemente simbol, precum apa, văzduhul, crucea, ramura verde, mărul, alunul, vinul, sunetele, cocoșul etc., care sunt înzestrate cu o semantică bogată și variată, consacrate ca

²³ Gheorghe Iordache, *op. cit.*, p. 22.

²⁴ Inf. Otilia Apostolache, 53 de ani, Braniștea, jud. Mehedinți, 2013.

²⁵ Inf. Niculina Dumitru, 61 de ani, Vineți, jud. Olt, 2013.

²⁶ Inf. Maria Apostolache, 83 de ani, Braniștea, jud. Mehedinți, 2013.

²⁷ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, p. 421.

atare de codul magic și religios. După cum remarca Romulus Vulcănescu, „focul este acel element permanent, etern și prezent în tot ceea ce alcătuiește viața cosmică și terestră”²⁸.

Practici de tip agrar, menite să promoveze și să impulsioneze rodirea culturilor de grâu, sunt efectuate și în ziua de Sfântul Gheorghe²⁹. În tradiția creștină, Sfântul Gheorghe este numit „biruitorul” sau „purtătorul de biruință”³⁰. El este biruitor prin jertfa de sine, purtător de biruință al cărui dor de Hristos a înfrânt dorul trupului și, care, pentru dreapta credință, a ales jertfa totală la o vârstă fragedă. Nu cinstim, așadar, biruințele luptelor Sfântului Gheorghe, ci cinstim biruința duhovnicească. Este o victorie a Sfântului asupra uneltirii diavolului, cel care urzește numeroase curse pentru a pierde lumea și pe cei din ea. Vrăjmașul a fost biruit prin răbdarea și credința sufletului, drept urmare, biruința Sfântului este, în ultimă instanță, o biruință a creștinismului.

În unul dintre troparele din Mineiul pe luna Aprilie, Sf. Gheorghe este numit și „primăvară duhovnicească”³¹, pentru că prin el s-a întărit creștinismul și „l-a reînnoit ca o primăvară”³². Prin sângele lui, prin jertfa sa, s-a reînnoit credința, creștinii devenind mai uniți, mai puternici, adâncindu-se dragostea și ajutorul reciproc, sporind și mai mult în legătura spirituală cu Dumnezeu.

Sf. Mare Mucenic Gheorghe este considerat, în mitologia și în folclorul românesc, ca zeu al vegetației, protector al naturii înverzite, al vitelor și al oilor³³. În mentalitatea omului tradițional, Sf. Gheorghe este „apărătorul holdelor, al țarinilor și vitelor, rodul pământului și dobitoacelor”, „apără mana vitelor”, „vine cu primăvara”³⁴, fiind considerat „capul primăverii și, ca atare, înverzitorul întregii naturi și semănătorul tuturor semințelor”³⁵. Edificatoare, în acest sens, este o relatare din Stoicești, jud. Dolj:

În această zi, grija de căpetenie a gospodarului este să-și apere gospodăria și holdele de grâu de spiritele rele care bântuie. De Sf. Gheorghe, încercuim hambarele cu crenguțe de salcie sau facem niște coronițe pe care le fixăm în cele patru colțuri ale hambarului. Și uneltele agricole le împodobim cu ramuri verzi, ca să avem un an bogat³⁶.

²⁸ Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, București, Editura Academiei Române, 1985, p. 380.

²⁹ Loredana-Maria Ilin-Grozoiu, *Credințe și ritualuri legate de sărbătoarea Sfântului Gheorghe în zona Mehedinților*, în: „Mehedinți – Istorie, Cultură și Spiritualitate”, Drobeta Turnu-Severin, Editura Didahia Severin, 2008, pp. 522–528.

³⁰ *** *Minei pe luna aprilie*, ediția a V-a, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1977, p. 200.

³¹ *Ibidem*, p. 201.

³² Ilie Cleopa, *Predici la praznice împărătești și la sfinți de peste an*, Roman, Editura Episcopiei Romanului, 1996, p. 390.

³³ Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. II, București, Editura Fundației Culturale, 1994, p. 254.

³⁴ Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, București, Editura Minerva, 1976, pp. 282–283.

³⁵ Simion. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 254.

³⁶ Inf. Maria Luță, 82 de ani, Stoicești, jud. Dolj, 2013.

Astfel, la Sfântul Gheorghe sunt puse în practică virtuțile magice ale salciei, specie vegetală care se regăsește și în cadrul altor rituri populare.

În continuare, vom încerca să trecem în revistă câteva practici sezoniere care invocă ploaia și promovează fertilitatea culturilor de grâu, obiceiuri agrare încă prezente în peisajul tradițional oltenesc. Deoarece în cadrul prezentului studiu nu ne-am propus să întocmim o descriere sintetică a acestor ritualuri, vom surprinde acele secvențe cu o încărcătură simbolică specifică.

Din categoria acestor ansambluri rituale face parte *Paparuda*, practică rituală căreia în literatura de specialitate i s-a acordat o atenție deosebită³⁷.

În Oltenia, ceremonialul se îndeplinește, de cele mai multe ori, vara, pe timp de secetă, dar și la o dată fixă, circumscrisă, în majoritate, temporalului postpaschal, adică în cea de-a treia Joi de după Paști. Drept mărturie stă o formulă verbală prin care este invocată divinitatea să „aducă ploile”:

Paparudă, rudă,
Vino de ne udă,
Cu găleata rasă,
Ploile să varsă.
De joi până joi
Să dea numai ploi!³⁸.

O altă variantă a *Paparudei*, înregistrată la Stoicești, județul Dolj, atestă prezența exclusiv feminină, participarea bărbaților fiind interzisă în mod expres. Aici, grupuri de tinere, învelite în bozi, crengi de salcie sau „orice ramuri și frunze verzi” invocă în variate formule *Paparuda*, după care cer să fie udate tot de către colectivitatea feminină:

Paparudă, rudă,
Ia ieși de ne udă
Cu găleata, leata,
Peste toată gloata!
Hai, Florico, hai,
Ce mai stai!³⁹.

³⁷ G. Dem. Teodorescu, *Încercări critice asupra unor credințe, datini și moravuri ale poporului român*, București, 1874; Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hașdeu*, București, Editura Minerva, 1970; Ovidiu Bârlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974; Idem, *Folclorul românesc*, vol. I, București, Editura Minerva, 1981; Ion Cuceu, Maria Cuceu, *Vechi obiceiuri agrare românești*, București, Editura Minerva, 1988; Dumitru Pop, *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989; Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999.

³⁸ Inf. Georgeta Dumitrașcu, 55 de ani, Prejoi, jud. Dolj, 2013.

³⁹ *Ibidem*.

Și în județul Olt, grupuri de șase–zece fete, „care nu au mai mult de 11–12 ani, acoperite de sus până jos sau, de multe ori de la brâu în jos, cu frunze de boz sau de lipan, pleacă cu paparuda, colindă prin tot satul și cheamă ploaia pentru grâne, pentru tot ce am pus în pământ atunci când este secetă”⁴⁰. La poartă sau în curte, sunt așteptate de către gazde cu o găleată cu apă, din care sunt stropite, în timp ce paparudele cântă:

Deschideți porțile/ Să intre ploile/ Paparudă, rudă/ Vino de ne udă/ Cu găleata nouă/
Dumnezeu să plouă/ De marți până marți/ Să vă săturați/ De joi până joi/ Să dea nouă ploi/
Unde dai cu sapa/ Ca să curgă apa/ Unde dai cu ciurul/ Să umpli pătulul/ Unde dai cu maiul/
Să curgă mălaiul/ Drugile porumbului/ Ca coarnele plugului/ La anu' și la mulți ani⁴¹.

La final, grupul feminin primește grâu, porumb, mălai, făină, dar și bani. În timp ce sunt răsplătite de către gazde, fetele rostesc:

Să nu dai cu strachina
Că e rău de pagubă
Să ne dai cu ciurul
Să umpli pătulul
Hai, ploită, hai!⁴².

După primirea darurilor, Paparudele mulțumesc, spunând: „De unde dai, să izvorască!”⁴³ ori: „Stăpâna să trăiască/ Să le stăpânească”⁴⁴.

Deseori, această practică rituală se încheie printr-o masă abundentă, cu joc și cântec. Caracteristică a societăților de tip tradițional, consumarea în comun a alimentelor – ospățul – nu lipsește nici din scenariul pus în discuție. Ospățul comun, la care participă grupul feminin adult, se desfășoară lângă o fântână, „loc menit și el să invoce ploaia”⁴⁵.

În partea de nord a județului Dolj, acest obicei se numește *Fierărit* sau *Feroșei* și este practicat de către copii, care utilizează ca recuzită clopote, sape vechi, furci, târnăcoape, provocând anumite zgomote și sunete. Copiii joacă și invocă ploaia, iar cei care asistă îi udă cu gălețile cu apă.

Tot în Oltenia, un alt ritual ocazional de invocare a ploii, atașat ciclului post-pascal, al cărui areal cuprinde aproape toată țara, este *Caloianul*⁴⁶. Potrivit informațiilor de teren, acest obicei se practică, de cele mai multe ori, „când e secetă

⁴⁰ Inf. Lucreția Badea, 72 de ani, Spineni, jud. Olt, 2013.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Inf. Ioana Sorescu, 67 de ani, Bulzești, jud. Dolj, 2013.

⁴⁵ Marcela Bratiloveanu Popilian, *op. cit.*, p. 185.

⁴⁶ Vezi, pe larg: Sim. Fl. Marian, *Descânțetele poporane române*, București, 1886, pp. 299–300; Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1970, pp. 480–483; Mihai Pop, Pavel Ruxândoiu, *Folclor literar românesc*, București, 1976, pp. 164–165; Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, 1976, pp. 107–111.

mare, să ne dea ploaie pentru culturii”⁴⁷, dar și la o dată fixă, circumscrisă temporalului post-pascal, și anume „joia după Paști”⁴⁸, „tot timpul în joia a treia după Paști”⁴⁹ sau „de Duminica Tomii”⁵⁰.

Chiar dacă alaiul include, pe alocuri, și persoane de sex masculin, marea majoritate a relatărilor permit înscrierea *Caloianului* printre practicile legate de performanța feminină: „Se adună 2–3 fete mici, sub 12 ani”⁵¹, „se strâng câteva femei măritate”⁵², „sunt prezente toate fetele din sat, care nu au împlinit 14 ani”⁵³.

Fetele modelează din lut galben frământat sau „fac din cârpe sau paie”, uneori din lemn, una sau mai multe păpuși, numite *Caloieni*, pe care le împodobesc, de cele mai multe ori, cu flori sau coji de ouă roșii. În cazul în care se face o singură păpușă, aceasta este așezată „într-un mic coșciug, ca pe mori”⁵⁴, după care urmează desfășurarea ceremonialului de înmormântare, asemănător celui real, și priveghiul. Este îngropată „în țarină, în lanul de grâu”, „la răspântie de drumuri”, „în apropierea unui râu”, nu înainte de a fi stropită cu apă. În timpul îngropării se cântă:

	Caloiene, iene Du-te-n cer și cere Să deschidă porțile Ca să crească grânele ⁵⁵ .
ori	Caloiene, Ene! Caloiene, Ene! Cum ne curg lacrimile Să curgă și ploile. Zilele și noapțile, Să umple șanțurile, Să crească legumele Și toate ierburile! ⁵⁶ .

Pe alocuri, păpușa se aruncă, fără a fi îngropată, sau după ce este îngropată, pe o apă curgătoare sau „într-o fântână părăsită”. Când se fac mai multe păpuși, două se îngroapă, iar a treia se aruncă în apă.

Ceremonialul îngropării Caloianului și cel al dezgropării lui după trei zile este precedat de „pomana Caloianului”, după care urmează petrecerea până noaptea târziu.

⁴⁷ Inf. Ion Lichi, 64 de ani, Punghina, jud. Mehedinți, 2013.

⁴⁸ Inf. Ion Prună, 63 de ani, Vânători, jud. Mehedinți, 2013.

⁴⁹ Inf. Marin Apostolache, 63 de ani, Braniștea, jud. Mehedinți, 2013.

⁵⁰ Inf. Pr. Grigore Pupăză, 50 de ani, Goanța, jud. Mehedinți, 2013.

⁵¹ Inf. Otilia Apostolache, 53 de ani, Braniștea, jud. Mehedinți, 2013.

⁵² Inf. Ion Prună, Vânători, jud. Mehedinți, 2013.

⁵³ Inf. Ion Lichi, Punghina, jud. Mehedinți, 2013.

⁵⁴ Inf. Maria Apostolache, Braniștea, jud. Mehedinți, 2013.

⁵⁵ Inf. Marin Apostolache, Braniștea, jud. Mehedinți, 2013.

⁵⁶ Inf. Ion Lichi, 64 de ani, Punghina, jud. Mehedinți, 2013.

Un alt obicei agrar, de această dată specific maturizării culturilor de grâu, este *Drăgaica*. Trebuie menționat faptul că, termenul „Drăgaică” însumează atât obiceiul despre care vom vorbi în continuare, cât și sărbătoarea din calendarul creștin din 24 iunie, numită „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul”.

În anumite sate ale Olteniei, „de Drăgaică lucrăm numai în clacă”⁵⁷, sau „nu lucrăm deloc”⁵⁸, deoarece, începând cu această zi, „cucul nu mai cântă”⁵⁹, iar plantele nu mai cresc, „dau înapoi”⁶⁰. Potrivit unei relatări din Braniștea, jud. Mehedinți: „Ținem această sărbătoare să fie apărate holdele, semănăturile de grindină, de coropișnițe”⁶¹.

Ritualul are ca protagoniste tinerele fete aflate în prag marital dintr-un sat, sau mai multe sate învecinate, din rândul cărora o aleg pe cea mai frumoasă, pe care o numesc „drăgaică”, „prințesă” sau „împărăteasă”, și care, potrivit tradiției populare, reprezintă spiritul grâului. Îmbrăcate în haine strălucitoare și purtând diferite podoabe, fetele cântă și dansează, deseori simulând lupte voinicești, „printre holdele ce dau în pârg”, „pe ogoare” sau „prin sat”.

Începerea secerișului grâului privește întreaga colectivitate. În trecut, oamenii se asociau pe baza legăturilor de rudenie sau a vecinătăților și se ajutau reciproc la secerat:

Stabileam ziua pentru seceră mai înainte și ne anunțam între noi cu o seară înainte. Plecam la secerat în zorii zilei, pe rouă, ca să nu se scuture grâul. În frunte era gazda, urmau feciorii cu cosele și fetele cu secerile. Seceram, legam în snopi și clădeam în clăi grâul secerat. Aveam mare spor, terminam repede. Acum, nu mai e așa. Secerăm cu combinele, nu mai facem nici clacă, am rămas mai puțin oameni. Au plecat la oraș⁶².

Grâul secerat era legat în snopi de către flăcăi, care făceau și clăile, prin așezarea snopilor în sensul rotației soarelui. La vârf se puneau un snop așezat cu spicele în jos.

În județul Olt, din grâul nou

preparăm 1–2 colaci peste care așezăm deasupra lor câte o cruce din aluat. Când colacii sunt copti, mergem cu câțiva copii la o fântână din sat, scotem apă proaspătă și aruncăm colacii în găleată, închinându-i lui Dumnezeu, Maicii Domnului și Sfinților Arhangheli. Înainte de a rupe colacii, în atâtea bucăți câți copii sunt adunați la fântână, noi, femeile, scotem crucea de pe colac, pe care o păstrăm la icoană până în primăvara anului următor, când este sfârșită și pusă peste grâul de semănat, ca să avem un rod bogat⁶³.

Studiind trăsăturile tipice ale ritualurilor agrare de fertilitate din arealul oltenesc, nu putem să nu observăm, în procesul lent, dar neîntrerupt al demagizării

⁵⁷ Inf. Maria Rădulescu, 65 de ani, Bălcești, jud. Vâlcea, 2013.

⁵⁸ Inf. Ion Prună, Vânători, jud. Mehedinți, 2013.

⁵⁹ Inf. Maria Luță, Stoicești, jud. Dolj, 2013.

⁶⁰ Inf. Ioana Sorescu, Bulzești, jud. Dolj, 2013.

⁶¹ Inf. Maria Apostolache, Braniștea, jud. Mehedinți, 2013.

⁶² Inf. Teodora Pescaru, 49 de ani, Cioroiu, jud. Olt, 2013.

⁶³ Inf. Lucreția Badea, Spineni, jud. Olt, 2013.

și desacralizării, depunerile stratificate, influențele reciproce, precum și schimbarea formei anumitor secvențe din desfășurarea acestor ritualuri populare. Surprinderea credințelor, a reprezentărilor colective și a practicilor rituale agrare ne ajută să identificăm locul și rolul agriculturii, ca ocupație tradițională de bază în viața culturală și spirituală a populației din mediul rural al Olteniei, precum și în istoria poporului român.

Grâul apare implicat și în ritologia ciclului vieții, demonstrând, și mai convingător, valențele regeneratoare, integratoare și de consacrare. Etnologul și folcloristul francez Arnold Van Gennep consideră, în lucrarea *Les rites de passage*, că riturile de trecere sunt fundamentate „pe niște tranziții”, „treceri” dinspre o lume anterioară vieții, spre lumea complexă a celor vii și apoi spre cea de după moarte, toate acestea fiind însoțite de ceremonii și practici rituale⁶⁴.

În cadrul ceremonialului nunții sunt săvârșite o serie de acte de consacrare, creștine, dar și precreștine, menite a asigura „trecerea” tinerilor din domeniul profan în cel sacru, devenind împărați și împărătese, și, după nuntă, oameni obișnuiți, gospodari ai satului. Din ultima categorie de acte face parte și aruncarea, de către o persoană desemnată dintre nuntași, cu boabe de grâu peste miri sau printre ei, pentru ca Dumnezeu să-i înzestreze cu o viață roditoare, iar pe mireasă cu naștere de prunci: „La ieșirea din biserică, aruncăm cu boabe de grâu peste miri ca să le meargă bine, să aibă noroc și să fie fericiți. Azi, aceste boabe se amestecă cu confeti”⁶⁵.

Grâul este prezent și în cadrul slujbei bisericești, atunci când, la Litie, în timpul ecteniei, se așează în mijlocul bisericii o masă, pe care se pun cinci pânișoare și niște vase mici cu untdelemn, vin și grâu, în chip de cruce.

Acest efigiu vegetal este implicat și într-o serie de practici funerare, care urmăresc să-l așeze pe cel care a trecut pragul către „lumea de dincolo” într-o nouă ordine și să-i asigure post-existența. Viața „de după moarte” a fost, și continuă să fie, o temă de mare amploare pentru mediile științifice și religioase, preocuparea primordială fiind deslușirea și înțelegerea experiențelor „din afară de trup”⁶⁶.

Potrivit tradiției creștine, viața pământescă este perenă sau trecătoare, pe când moartea este o trecere, o poartă spre o altă dimensiune a vieții – cea în

⁶⁴ Arnold van Gennep, *Riturile de trecere* (trad. Lucia Berdan și Nora Vasilescu), Iași, Editura Polirom, 1996.

⁶⁵ Inf. Teodora Pescaru, Cioroiu, jud. Olt, 2013.

⁶⁶ Vezi Macarie Moscovitul, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 2, Sankt Petersburg, 1883; J.T. Addison, *Viața după moarte în credințele omenirii* (trad. Victoria Comnea și Dan Dumbrăveanu), ediția a II-a, București, Editura Herald, 2006; Mircea Eliade, *Istoria religiilor și a credințelor religioase*, vol. I-II, București, Editura Științifică și Religioasă, 1991; Nicolae Velimirovici, *Învățăturii despre bine și rău* (traducere din limba sârbă de părintele Teofil Petrescu), București, 2001; Serafim Rose, *Sufletul după moarte. Experiențe contemporane „de după moarte” în lumina învățăturii ortodoxe* (traducere din limba engleză de Dana Cocargeanu), București, Editura Sophia, 2007, p. 216; Ștefan Mariș, *Lumea de dincolo, între spaimă și fascinație*, în „Memoria Ethnologica”, an IX, nr. 32–33/2009, pp. 100–106; Idem, *Moartea între numinos și ritual*, în „Memoria Ethnologica”, nr. 34–35/2010, an X, pp. 94–98.

veșnicie, cu Dumnezeu. Odată cu moartea trupului, viața omului nu se termină, ci sufletul este cel care își continuă existența și în „lumea de dincolo”.

Alimentele consumate la pomană, secvență rituală care atestă dorința participanților la scenariul ceremonialului funerar de a reface dezechilibrul produs în cadrul colectivității prin pierderea unui membru al ei, au ele însele valori magico-rituale. În cazul de față, vorbim despre sacrificiul bobului de grâu, pentru a prepara colacul, pâinea și coliva. Cele din urmă, închipuie însuși trupul celui răposat, hrana principală a trupului fiind pâinea care se face din grâu, acesta reprezentând simbolul învierii (Ioan 12, 24).

Prezența grâului fiert la pomeniri trebuie pusă în legătură cu „pilda semănătorului” din Evanghelii, unde Mântuitorul demonstrează, printr-un fapt concret, semănatul grâului: „Altele au căzut pe pământ bun și au dat roade una o sută, alta șazeci, alta treizeci”⁶⁷. În consecință, „sămânța semănată în loc bun este cea care aude Cuvântul și-l înțelege, deci care aduce rod (...)”⁶⁸.

Prin sămânță, în cazul nostru bobul de grâu, biserica sfințește și binecuvintează credința în nemurire, căci, precum bobul de grâu, care trebuie să cadă în pământ și să putrezească pentru a da un nou colț, așa și trupul omului va elibera sufletul spre o nouă existență, după ce se preface în elementele din care a fost creat⁶⁹.

Strângerea laolaltă a boabelor de grâu, în vederea preparării pâinii, semnifică comuniunea spirituală care unește toate mădularele Bisericii. Iată cât de bine a reușit să surprindă această idee Sf. Ioan Gură de Aur: „Deși alcătuită din multe boabe de grâu, pâinea este astfel unită încât boabele nu apar, deși rămân ele însele; așa trebuie să se unească și oamenii, unii cu alții, întru Hristos”⁷⁰.

Grâul, în contextele ritualice prezentate mai sus, dobândește sens și valoare, tocmai datorită funcției de mediere dintre om și natură, dintre om și Cosmos. Prin urmare, acesta nu mai este un simplu element, ci devine o formă de comunicare, un element ritual identificat și particularizat printr-o anumită simbolică. El simbolizează triumful vieții asupra morții, renașterea, și, prin extensie, recosmicizarea. Ritologia, destul de vastă a acestuia, îl recomandă ca simbol al renașterii, al renovării, precum și al fertilității.

⁶⁷ *Evanghelia de la Matei*, 13:8.

⁶⁸ *Idem*, 13:23.

⁶⁹ Zamfira Mihail, *Pâinea în cultul ortodox*, în „R.E.F.”, nr. 5/1993, p. 469.

⁷⁰ Omilia XXIV/2 la Epist. I. Corint.